

הפיוט החותם את פסוקי דזמרה ומשמעותו

קטע התפילה "שוכן עד מרום וקדוש שמו" פותח את החטיבה האחרונה של פסוקי דזמרה בתפילת השחרית בשבתות. הוא ממוקם בין הפיוט "נשמת כל חי" ובין "ישתבח שמך לעד מלכנו".

תיאור הקב"ה בפתחת הקטע מבוסס על הפסוק בישעיהו נז, טו: "כִּי לֹא אֶמְרָם וְנִשְׂאָ שִׁכְנָם עַד וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ מְרוֹם וְקָדוֹשׁ אֲשֶׁכֶּן וְאֵת דְּכָא וְשִׁפְלָ רִוּחַ לְהַחֲיוֹת רִוּחַ שְׁפָלִים וְלְהַחֲיוֹת לֵב נְדָכָאִים".

מקור מרתק נוסף שבו מכונה הקב"ה בכינוי "שוכן עד" הוא ספר יצירה. זהו ספר קבלי קדום שתכנונו מיוחסים לאברהם אבינו וכתובתו לתקופת התנאים. הספר עוסק באופן בריאת העולם ומהותו הרוחנית, וביסודות שהרכיבו אותו. תכני הספר קבליים-מיסטיים ועל כן לשונו עמומה ואינה בהירה. הלימוד בספר זה נשמר אך ורק ליודעי ח"ן ש"מילאו כרסם" בש"ס, בפוסקים ובתורת הנגלה.

וכך נפתח ספר יצירה: "בשלושים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק י-ה ה' צבאות [נוסח אחר – אלוקי ישראל] אלוקים חיים ומלך עולם אל רחום וחנון שוכן עד וקדוש שמו] את עולמו: בשלושה ספרים – בסופר ספר וסיפורי". הקישור המיסטי בספר יצירה בין בריאת העולם על ידי הקב"ה המכונה גם כאן "שוכן עד וקדוש שמו" ב-32 נתיבות פלאות (10 ספירות + 22 אותיות א"ב) ובין שלושת הספרים מבטא את הזיקה האימננטית שבין בריאה ויצירה בעולם ובספרות. העולם המציאותי מגולם בעולם הטקסטואלי הכתוב המייצג אותו ומכונן אופציות קיום בהקבלה או בניגוד לעולם המציאותי. יתרה מזאת, משתקף כאן במובלע הרעיון המדרשי שהקב"ה הסתכל בתורה (בספר) וברא את העולם. כך שהעולם הוא השתקפות הטקסט.

בהשראת הפסוק מתואר הקב"ה בראשית הפיוט כ"שוכן עד" ושמו "מרום וקדוש".

תיאור נצחיותו של הקב"ה והימצאו בשמי מרום עלולים ליצור אצל המתפלל תחושת ריחוק וקושי ליצור קרבת אלוקים. על כן ממשיך הפייטן ואומר כי מה שיכול "לסגור את הפער" המובנה שבין אלוקים ואדם היא התפילה. הוא מתבסס על הפסוק בתהלים לג, א: "רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהילה".

המוטיב המרכזי של הפיוט כולו הוא הרצון לשבח ולהלל את הקב"ה ובכך ליצור את הגשר שבין אפסותו של האדם (כפי שהתבטאה היטב בפיוט הקודם, "נשמת כל חי") ובין נשגבות האלוקים וגדלותו.

תבנית מרובעת חוזרת על הרעיון של אותם צדיקים וישרים המבקשים להלל את הקב"ה כאשר יש הדרגה מן החוץ אל הפנים בתיאור האיבר המהלל את ה':

בפי ישרים – בשפתי צדיקים – בלשון חסידים – בקרב קדושים.

התפילה והשבח הופכים לפנימיים ולקיומיים יותר עבור המתפלל שאף הוא מתואר בתיאור הדרגתי: מן ה"ישרים" עד ל"קדושים". לכאורה זוהי הדרגה הגבוהה ביותר, אך כאן טמון החידוש הגדול של פיוטנו.

מעל ה"קדושים" נמצאים "מקהלות רבבות עמך בית ישראל". כל אחד ואחד מעם ישראל מחויב בתפילה; מחויב להודות, להלל ולשבח את הקב"ה, אולם רק ביחד, כציבור, יש לשבח זה משמעות מלאה וכוללת. כאשר הציבור עומד יחד בתפילה כוח האחדות שלו מעצים את התפילה והופך אותה לגבוהה, לעליונה ומתקבלת אפילו מעבר לשירות ולתשבחות של דוד בן ישי.

כאמור, פיוט זה הוא הפיוט האחרון שלפני קטע התפילה "ישתבח" ולפיכך הוא חותם את חטיבת פסוקי דזמרה בתפילת שחרית.

הרב אליעזר מלמד, במאמרו על "עניינם הרוחני של פסוקי דזמרה" מסביר:

הסדר הראוי של התפילה, לפתוח תחילה בדברי שבח לה' ורק אח"כ לבוא לפניו בדברי בקשה. ודבר זה למדנו מתפילתו של משה רבנו, שפתח בדברי שבח, ואמר: "ה' אלוקים אַתָּה הַחַלּוֹת לְהַרְאוֹת אֶת עַבְדְּךָ אֶת גְּדֻלָּתְךָ וְאֶת הַחֲזָקָה. אֲשֶׁר מִי אֶל-בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיךָ וְכַגְבוּרְתְּךָ". ואח"כ ביקש "אֶעֱבֶרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה" וגו'. ועל פי זה דרש רבי שמלאי: "לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל". ואמנם עיקר הקדמת השבח לבקשה מתקיים בסדר ברכות שמונה עשרה, ששלוש הברכות הראשונות פותחות בדברי שבח ורק אח"כ ממשיכים לברכות הבקשה. אולם, גם את כלל התפילה ראוי לפתוח בדברי שבח, ולכן תקנו לומר פסוקי דזמרה, שהם דברי שבח והלל לה'. ותקנו חכמים לפתוח את פסוקי דזמרה בברכת "ברוך שאמר", ולחותמם בברכת "ישתבח"¹.

מכאן, שלאמירת פסוקי דזמרה יש ערך חינוכי ורוחני גדול עוד לפני תוכן התפילה עצמה. אנו טועים לחשוב כי התפילה עניינה השגת המבוקש האנושי מאת האלוקים. לאור תוכן פסוקי דזמרה, ובייחוד הקטעים החותמים אותם, עולה כי העמידה לפני ה' היא ראשית לכול בקשה לקרבת אלוקים. היות שכן, יש לשבח ולהלל את בורא העולם והאדם ורק לאחר מכן לפנות בבקשה ובתחינה. בימים אלו נרבה בתפילה לקב"ה שישים סוף וקץ לצרותינו ויבשרנו רק בשורות טובות ישועות ונחמות.

ד"ר יעל אראלי

מרצה בתכנית לתואר שני במקרא וספרות חכמים

הקרבת – קרבה או הקרבה

וְלַחֲטָאת וְלִאֲשֵׁם וְלַמְלוֹאִים וְלִזְבַּח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר צָוָה ה' אֶת מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי בַּיּוֹם צִוְּתוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְרִיב אֶת קַרְבְּנֵיהֶם לַה' בְּמִדְבַר סִינַי.

הנה יש לנו פתיחה וסיומת המופנית אל בני ישראל. ועוד, במעבר מהפנייה לעם ישראל בסוף פרק ה לתחילת הדיבור לבני אהרן – אין ביניהם שום עצירה.

נראה לומר שיש פה מעשה אחד. אמנם שני צדדים של אותו מטבע, אך מעשה אחד. כלומר, נכון שישראל הוא המביא את הקרבן וכוחו הוא העובד במשכן, אך למעשה שניהם שותפים בקרבן.

כדי לבאר זאת נשתמש בהנחה שהדברים העקרוניים מופיעים במקרא בתחילה. אם כן, כאשר התורה מקדימה את קרבנות הנדבה שמביא "ישראל" לפני קרבנות החובה, אין זה בכדי שהפנייה אל הקב"ה – ביסודה – באה מתוך האדם. קרבנות נדבה, לא כי הוא חטא אלא כי הוא רוצה לפנות.

בהקשר זה מגיע הכוהן. אצל הכוהן תחילת הקרבנות הם קודשי קודשים. נקודת הקודש הוא ההשלמה של "ישראל", הצד השני שלו. מגיעים לזה מתוך נקודת קודש פנימית.

הזכרנו שעולם הקרבנות היה מוכר עוד מימי קדם, לא רק אצל האבות אלא אצל כולם, אולם דומה שזו הפעם הראשונה שהתורה מציינת שיש קרבן שניתן "ככה סתם", ללא שום סיבה. לא רק עבור אמירת תודה או איזושהי השלמה – קרבן נדבה!

העולם הקדום היה ברובו עובד אלילים, חיבר את הקרבנות רק עבור שוחד לאל כדי שלא יפגע ולא יזיק. הקרבן לפיכך משמש כ"חינים". אל תיגע בכל אשר לי. יש פה הפסד. הפסד של נכסים הפסד נפשי. מה לעשות, האל חזק מן האדם.

אך בפעם הראשונה מתגלה שקרבן מרומם את החיים. כאן נכנסת נקודת המבט של הכוהן. מתוך נקודת הקודש הגבוהה ביותר, קודשי הקודשים, הקרבן אינו הפסד, אינו מטלה וטורח, אלא שמחה לקשר ליצירת חיים.

גד אלואי

סטודנט לתואר ראשון, קמפוס רחובות

ברוריה מכמן

בכל דרכיך דעה

הרב מאיר בר אילן (ברלין)

תר"מ–תש"ט (1880–1949)

"אין אנו רשאים בשום אופן להסכים כי כל השכלתנו תהיה מצומצמת רק באותם הלימודים הלאומיים או הדתיים המיוחדים רק לנו, וכשנצטרך לרופאים, לאדריכלים ולמהנדסים נביא אותם מארצות אחרות [...] מוכרחים אנו לבנות בתי ספר ללימודים עבריים וכלליים" (הרב ברלין, התור, 1922).

לא בכדי נקראה האוניברסיטה הדתית שהוקמה ברמת גן, אוניברסיטת בר-אילן, על שמו של הרב מאיר בר-אילן. הרב נולד בוולוז'ין בשנת 1880 לאביו הרב נפתלי צבי יהודה ברלין (הנצי"ב), שהיה ראש ישיבת וולוז'ין. בקונגרס הציוני השביעי, בשנת 1911, התמנה כחבר הוועד הפועל של תנועת המזרחי ולימים היה מנהיגה בפועל. הרב בר-אילן ניסח את העיקרון האידאולוגי של תנועת המזרחי: "ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל", והסביר: "אין בזה משום שלושה יסודות שונים; אלו שלושה גילויים של אחדות אחת – היהדות השלמה!" הוא עשה רבות להפצת הרעיונות של תנועת המזרחי שפעלה בארצות שונות, והיה פעיל בעניינים יהודיים כלליים.

לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה עקר עם משפחתו לארה"ב וכיהן שם כנשיא הסתדרות המזרחי בשנים 1916–1926. בשנת 1927 עלה לארץ ישראל וריכז את רוב ענייני המנהיגות של תנועת המזרחי. משנת 1937 היה מראשי הגוש הבין-מפלגתי של שוללי התכנית לחלוקת ארץ ישראל. כאשר ממשלת המנדט פרסמה בשנת 1939 את "הספר הלבן" קרא הרב להפסיק את שיתוף הפעולה עם השלטון הבריטי בארץ. בפרוץ מלחמת העולם השנייה ארגן את "מפעל התורה", ארגון שסייע לשיבות ועסק בהצלת מרכזי התורה באירופה. הרב נודע בפעילותו גם בתחומי הספרות והעיתונאות. הוא ערך את "העברי" שהופיע בברלין ואחר כך בניו יורק, והיה מייסדו ועורכו הראשי של "הצפה". הוא ייסד את האגודה להוצאת כתבי הרב קוק וזים את הוצאתה לאור של האנציקלופדיה התלמודית והש"ס הישראלי השלם.

עם קום המדינה כינס ועדה מיוחדת של תלמידי חכמים לבירור השאלות המשפטיות של המדינה לאור המשפט העברי, והיה מיוזמי איחודן של כל המפלגות הדתיות לרשימת "החזית הדתית המאוחדת" שהשתתפה בבחירות לכנסת הראשונה. הרב בר-אילן ראה חשיבות רבה בלימודים אקדמיים-כלליים שמשמעותם הקניית מיומנויות לתפקוד אזרחי בחברה מודרנית שתאפשרנה השתלבות בכל תחומי החיים. על שמו נקראים גם ישיבת נתיב מאיר והיישוב בית מאיר שבהרי ירושלים.

מקורות

- אריה, אוסטרובסקי (עורך), הרב מאיר בר-אילן, דף לתרבות יהודית, 240 (ניסן תשנ"ט), האגף לתרבות יהודית, משרד החינוך.
- צבי, שינובר (עורך), דמויות מופת בציונות הדתית, מכון מופ"ת, מושב נחלים תשס"ח, עמ' 30–33.

¹ נשים לב שקרבן השלמים אשר היה ממוקם בפרשת ויקרא בין מנחה לחטאת מופיע בפרשת צו, בסוף כל רשימת הקרבנות, לאחר קרבן האשם. ואכמ"ל.